



AKSEL FREDRIK AIRO: TAIPUMATON KENRAALI

MARTTI TURTOLA

Aksel Fredrik Airo

Martti Turtola

Aksel Fredrik Airo

Taipumaton kenraali

SAGA Egmont

Aksel Fredrik Airo: Taipumaton kenraali

Cover image: Shutterstock

Copyright © 1997, 2021 Martti Turtola and SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788727187204

1. POD edition

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

www.sagaegmont.com

Saga is a subsidiary of Egmont. Egmont is Denmark's largest media company and fully owned by the Egmont Foundation, which donates almost 13.4 million euros annually to children in difficult circumstances.

Aluksi

Kenraaliluutnantti Aksel Fredrik Airon (syntyi 14.2.1898 Turussa – kuoli 9.5.1985 Heinolan maalaiskunnassa) elämäntyö ja persoonallisuus ovat aina kiehtoneet suomalaisia. Näin on ollut asian laita jo talvisodan päivistä lähtien, jolloin Airo astui historian näyttämölle ylipäällikkö, sotamarsalkka Mannerheimin nimitettyä hänet yleisesikunnan operatiivisen osaston osastopäällikön paikalta sodanajan tilanteessa perustettuun päämajoituspäällikön virkaan. Airo ei siis ollut sankari, jota olisi alettu ihailla vasta kuoleman jälkeen. Viimeisinä elinvuosinaan hän ehti saada elämäntyölleen myös julkista tunnustusta. Tosin sodanjälkeinen elämäntaival oli hänen kohdallaan ollut vähintäänkin polveileva.

Airo oli tai häntä paremminkin pidettiin »vaikenevana kenraalina». Tähän nimitykseen on olemassa jossain määrin perusteita, mutta kokonaisuudessaan se ei pidä paikkaansa. Ei hän tyystin vaiennut. Kiinnostus kenraaliluutnantti Airon elämää kohtaan kasvoi voimakkaasti hänen viimeisinä

elinvuosinaan. Tähän vaikuttivat luonnollisesti ennen muuta hänen sodan ajan ansionsa sekä sodanjälkeisenä aikana koettu oikeudettomuus. Mutta ei voida kieltää sitäkään, että korkea ikä vaikutti häneen suhtautumiseen. Olihan Airo selvästi viimeisin elossa ollut niistä upseereista, jotka vastuunalaisella paikalla koko sodan ajan joutuivat tekemisiin aivan päivittäin marsalkka Mannerheimin kanssa. Airo oli monet vuodet »viimeinen mohikaani» Mikkelin päämajan ajalta, kahden sodan vaikeilta vuosilta. Tämä vaikutti siihen, että hänen ympärillään alkoi tapahtua legendanmuodostusta. Luulisin vanhenevan kenraalin tarkkaillen tätä kehitystä sekä tyytyväisenä että ehkä myös hivenen ilkikurisena.

Omalta kohdaltani Airon elämäkertaan tarttuminen on ollut sekä kiinnostavaa että innostavaa, muttei suinkaan ongelmatonta. Innostavaa se on ollut muun muassa siksi, että Airon nimi on ollut minulle tuttu niin pienestä lapsesta kuin suinkin alan asioita muistaa eli 1940–50-lukujen vaihteesta lähtien. Miksi? Aksel Fredrik Airo oli isäni Erkki Turtolan ja hänen monien veljiensä eli minun setieni tuttava ja ystävä. Palaan tähän aiheeseen myöhemmin lähemmin kirjani tekstiosuudessa. Mainittakoon kuitenkin, että ystävyys nuoren Aksel Fredrikin ja Turtolan veljessarjan välillä syntyi vuodesta 1909 alkaen Tarvasjoella Turun läheisyydessä, jossa Kaarlo Kustaa Turtola toimi kirkkoherrana ja jonne Airon sukulaissuhteet myös johtivat. Airon kumppaniksi, lapsuudenystäväksi, nuoruudentoveriksi ja sittemmin aseveljeksi tuli Turtolan veljessarjan esikoinen, parisen kuukautta Akselia vanhempi Usko Johannes eli Jussi Turtola, joka kaatui Kiestingissä everstinä 29.8.1941.

Itse en koskaan henkilökohtaisesti tavannut kenraali Airoa. Siitä huolimatta voin ylepydellä kertoa, että hän teki kanssani sinunkaupat – puhelimessa! Tämä liittyy väitöskirjani *Tornionjoelta Rajajoelle* tutkimusvaiheeseen vuonna 1979. Otin Airoon yhteyttä ensin kirjeitse, sillä halusin häneltä lähempiä tietoja suomalais-ruotsalaisista salaisista sotilasneuvotteluista 1930-luvulta. Lupasin soittaa hänelle Ristintaipaleelle ja niin teinkin. Esittelin itseni ja vastaus oli hyvin airomainen: »Tuttu nimi! Mitä sukua olette eversti Jussi Turtolalle?» Kerrottuaani olevani hänen nuorimman veljensä poika, Airo jatkoi: »Erittäin lahjakas upseeri, erittäin lahjakas upseeri. Olimme ystäviä. Valitettavaa, että hän kaatui 1941 Kiestingissä.» Näin jää oli murrettu ja sain Airoilta etsimiäni tietoja. Soitin hänelle toisenkin kerran ja olimme kirjeenvaihdossa. Puhelimessa Airo sitten esitti sinunkauppoja nuorelle lisensiaatille. Korkeasta iästään huolimatta Airo oli aivan terävä ja muisti hyvin 30-luvun tapaukset. Puhelut syöpyivät nuoren tutkijan mieleen.

Tuntuu siltä, että kiinnostusta kenraaliluutnantti Aksel Fredrik Airon elämäntyötä kohtaan on edelleenkin, eikä yksin veteraanipolven, vaan myös nuoremman polven keskuudessa. Hän on persoonana arvoituksellinen, sarkastista huumoria viljellyt, kansanomainen, mutta toisaalta huippuälykäs. Hämmästyttävintä kuitenkin asiassa on, että melkeinpä mikään taho ei ollut valmis tai edes kiinnostunut rahoittamaan Airon kokonaiselämäkerran kirjoittamista! Ainoastaan Sotavahinkoyhdistyksen Säätiöltä ja Otavan kirjasaatiolta liikenä jonkin verran rahoitusta projektin toteuttamista varten.

Monien vaikeuksien jälkeen tutkija kysyi jo itseltään, miksi sitten pitäisi näistä rakennuspuista tehdä kenraali Airon elämäkerta? Vastaus on: siksi, ettei Airosta ole olemassa

kokonaiselämäkertaa. En halua tässä vähätellä eversti Tauno Kuosan »Legenda jo eläessään»-sarjaan kirjoittamaa ja vuonna 1979 julkaistua kirjaa *A. F. Airo – legenda jo eläessään. Päämajoituspäällikön, kenraaliluutnantti A. F. Airon operaatioiden johtajana 1939–1945.* (WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva 1979). Kuosan kirja on ensinnäkin ollut loppuunmyyty jo aikoja sitten eikä se ole – kuten tittelistäkin näkyy – kokonaiselämäkerta, vaan yleisesikuntaupseerin arvio sodanajan päämajoituspäällikön toiminnasta. Sitä paitsi 1970-luvun lopun jälkeen on tapahtunut valtavasti asioita, jotka ovat muuttaneet kuvaa toisesta maailmansodasta. Vähiten tähän ei ole vaikuttanut Neuvostoliiton hajoaminen ja jo kymmenkunta vuotta aikaisemmin »Kekkosen ajan» siirtyminen historiaan. Lähdetilanne arkistoissa sekä julkaistujen tutkimusten ja muistelmien osalta on aivan eri luokkaa nyt kuin lähes kaksikymmentä vuotta sitten.

Sitä paitsi olen itse vakuuttunut siitä, että kenraali Aksel Fredrik Airo ansaitsee kokonaiselämäkerran. Niin suuria palveluksia tämä henkilökohtaisesti vaatimaton upseeri ja sotilas teki isänmaalleen niin sodan kuin rauhankin päivinä.

Omistan tämän kirjan suomalaisille veteraaneille, joita ilman maamme ei olisi säilynyt vapaana ja itsenäisenä.

Jokelan Pankkitalossa 3. tammikuuta 1997

Martti Turtola

Johdanto

Aksel Fredrik Airo ei ollut jääkäri, vaikka vuonna 1898 syntyneenä hän ikänsä puolesta olisi juuri ja juuri ehtinyt liikkeeseen osallistuakin. Hän ei myöskään ollut kadettiupseeri, vaikka sekin olisi ollut mahdollista. Itsenäisen Suomen ensimmäinen kadettikurssi alkoi nimittäin tammikuussa 1919. Mutta Airo oli nuori, sodan aikana 20 vuotta täyttänyt vapaussoturi. Vuoden 1918 vapaussota muutti edellisenä keväänä valkolakin saaneen nuorukaisen elämänurahaaveet. Hänestä ei tullutkaan insinööriä, vaan sotilas.

Tykistökoulutuksen alkeet Airo sai opiskella helmikuussa 1918 Pietarsaareissa. Karjalan kannaksen ja Viipurin taistelujen jälkeen Airo jatkoi armeijassa, ja hän suoritti vuosina 1918 ja 1919 Lappeenrannan tykistökoulun kurssit. Näin hän kohosi upseerinarvoon. Airon uralle merkitsi todellista onnenpotkua pääsy opiskelemaan Ranskaan vain hieman yli 20-vuotiaana. Nyt hän opiskeli myös »kadettikoulussa», Ecole militaïressa St. Cyr'issä. Seuraavana vuonna 1921 alkoi kaksivuotinen

sotakorkeakoulun kurssi Ecole superieure de guerre'ssa. Näin Airosta leivottiin »ranskalainen upseeri». Hänellä ei ollut esimerkiksi toisen maailmansodan aikana päämajan lähes kaikki korkeimmat tehtävät täyttäneiden jääkärien saamaa saksalaista (preussilaista) sotilaallista peruskoulutusta. Toki eräät jääkäritkin suorittivat Ranskan ylimmän sotilasoppilaitoksen (mm. Martola, Erik Heinrichs ja Oesch).

Airo (alkuaan Johansson) kuului ikäluokaltaan »90-lukulaisiin», siihen ikäpolveen, joka jo kouluaikanaan imi itseensä vahvan venäläisvastaisen hengen. Oppikoulun hän aloitti syksyllä 1909 toisen sortokauden kiristytessä täyteen voimaansa. Varttuvien koulupoikien, reaalityseolaisten mieleen ei mahtunut ajatustakaan sovittelusta Venäjän-vallan kanssa. Turku oli melkoisen suuri venäläinen varuskuntakaupunki, joten päivittäin koululaiset joutuivat törmäämään venäläiseen sotaväkeen.

Turku oli myös suomenkielinen kaupunki aivan toiseen malliin kuin pääkaupunki Helsinki. Entinen pääkaupunki on aina sijainnut puhtaasti suomenkielisellä alueella ja sen ympäristö oli perinteisesti suomalaista. Vuosisadan vaihteen suomenkielisissäkin kaupungeissa oli kyllä ruotsinkielistä säätyläistöä ja ylipäätään kaupunkikulttuuri oli pitkälti ruotsalaista. Näin Aksel kyllä joutui törmäämään ruotsinkielisiin ja varmasti myös käyttämään toista kotimaista kieltä. Koti oli kuitenkin suomenkielinen ja voimakkaasti suomenmielinen, mitä kuvastaa isän Otto Fredrik Johanssonin päätös suomentaa nimensä Airoksi ensimmäisen suuren nimenmuuttoliikkeen mukana vuonna 1906.

Aktiivinen isänmaallinen henki ja siihen liittynyt venäläisvastaisuus sekä voimakas suomenmielisyys, joka kehittyi

aitosuomalaisuudeksi, ovat Aksel Fredrik Airon lapsuudenkodin ja nuoruuden aikaisia lähtökohtia, jotka vaikuttivat häneen läpi elämän. Mitään erityisen vahvaa uskonnollista taustaa hän ei omannut.

Airon luonteeseen liittyi annos rämäpäisyyttä sekä huumorintajua, joka kehittyi iän myötä sarkastiseksi huumoriksi. Hän oli myös lähtökohdilleen uskollisena kansanomainen, jolle kaikenlainen hienostelu oli täysin vierasta. Luonteeseen kuului myös pienelle miehelle ominaista sähkökyyttä, nopealiikkeisyyttä, johon varsinkin nuoremmalla iällä liittyi myös urheilullisuus. Sotilasuralla, varsinaisissa vastuunalaisissa tehtävissä Airoille oli ominaista rauhallisuus. »Ei hätä ole tämän näköinen», oli hänen mielilauseitaan. Mikään askeetti Airo ei ollut: hänelle maittoi sekä alkoholi että tupakka, eikä hän vieroksunut myöskään kaunista naisseuraa.

Mikä oli sitten kenraaliluutnantiksi, Mannerheim-ristin ritariksi ja yleisesikunnan päälliköksi ylenneen Airon menestyksen salaisuus? Airon ura on häikäisevä ja yleneminen alusta alkaen uskomattoman nopeaa. Hän osoitti olevansa erityinen lahjakkuus heti sotilasuransa alusta lähtien. Tämä on jossain määrin ihmeellistä, koska hän ei kouluvuosinaan erottunut mitenkään muista luokkatovereistaan. Juuri minkäänlaisia viitteitä huimaan urakehitykseen ei ole nähtävissä nuoren Aksel Fredrikin kouluvuosista.

Airon urakehitys oli kuitenkin huiman poikkeuksellinen jääkäriupseerien yleensä yletessä muita nopeammin. Airo nimitettiin reservivänrikiksi elokuussa 1918 ja korotettiin vänrikiksi joulukuussa samana vuonna Tykistökoulun suorittamisen jälkeen. Luutnantti hänestä tuli vapaussodan päättymisen 1-vuotispäivänä 16.5.1919. Ensimmäisten Ranskan

opintojen jälkeen Airosta tuli kapteeni joulukuussa 1921 ja kaksi vuotta myöhemmin yleisesikuntamajuri. Suomen itsenäisyyden 10-vuotispäivänä 6.12.1927 Airo ylennettiin yleisesikuntaeverstiluutnantiksi ollessaan vasta 29-vuotias. Eversti hänestä tuli itsenäisyyspäivänä 1933. Talvisota toi mukanaan 26.2.1940 kenraalimajurin leijonan kauluslaattoihin ja runsas kaksi vuotta myöhemmin 3.6. Airo ylennettiin kenraaliluutnantiksi. Hän eteni siis 24 vuoden sisällä reservinvänrikistä kenraaliluutnantiksi.

Erityisesti ensimmäisen vuosikymmenen yleneminen oli sangen nopeaa. Sen tosin osittain selittää aikakausi. Itsenäisyyden alkuvaiheissa tapahtui suuria mullistuksia ja uusi tasavalta tarvitsi palvelukseensa lahjakkaita ihmisiä iästä riippumatta. Näissä oloissa ylennyksiä harkittaessa ei tuijotettu virkaikää vaan kykyjä, ja niitä Airolla oli. Eläkkeellä ollessaan antamassaan lausunnossa hän ei pitänyt kovin nopeaa etenemistä erityisen hyvänä sen enempää yksilön kuin puolustusvoimienkaan kannalta. Rauhanaikana olisi arveluttavaa ylentää edes huippukykyjä liian nopeasti, koska ei voida tietää kuka kestää sodassa ja kuka ei.¹

Airo dekoroitii myös useilla kunniamerkeillä, joista arvokkain oli vasta jatkosodan päättymisen jälkeen 18.11.1944 myönnetty Vapaudenristin 2. luokan Mannerheim-risti. Talvisodan ansioista hänelle myönnettiin I luokan vapaudenristi kesällä 1940 ja hyökkäysvaiheen aikana lokakuussa 1941 I luokan vapaudenristi rintatähden kera. 2- ja 1-luokan Saksan rautaristit tulivat vuosina 1941 ja 1942. Vielä tammikuussa 1945 Mannerheimin luopuessa aktiivisesta ylipäällikkyydestä Airolle myönnettiin tammenlehtä vapaudenristin I luokkaan rintatähden kera. Vapaussodan ansioista hänelle oli myönnetty

(vahvistettu myöhemmin) II luokan vapaudenmitali. Varmaankin yksi Airon eniten arvostamista kunniamerkeistä oli vuonna 1936 hänelle myönnetty Ranskan kunnialegioonan upseerinristi.

Airosta ei tullut täyttä kenraalia, vaikka ylennystä tykistönkenraaliksi yritettiin monin voimin sekä presidentti Kekkonen että Koiviston aikana. Sitä vastoin presidentti Mauno Koivisto myönsi kenraaliluutnantti A. F. Airolle itsenäisyyspäivänä 1982 Suomen Valkoisen Ruusun suurristin miekkojen kera. Se on Suomen korkeimpia kunniamerkkejä ja erityisen harvinainen miekkojen kera myönnettyä.

Kenraali Airon aktiivinen sotilasura päättyi harvinaisen varhain. Hän oli vasta 47 vuotta täyttänyt, kun kommunistien hallinnassa ollut valtiollinen poliisi pidätti hänet asekatkentaajutun yhteydessä. Hän oli laittomasti pidätettynä 29.6.1945–9.4.1948. Tasavallan presidentti vapautti hänet 11.3.1949 yleisen edun vuoksi puolustusvoimain pääesikunnan yleisesikunnan päällikön virasta ja siirsi hänet reserviin oikeudella käyttää sotilasvirkapukua. Airolle myönnettiin 1.4.1949 lähtien eläke palveluksestaan.

Airon urakehityksen kannalta aivan ratkaisevaa oli, että hän pääsi opiskelemaan Ranskaan vain 22-vuotiaana luutnanttina. St. Cyr'in sotakoulua seurasi välittömästi sotakorkeakoulu eli Ecole supérieure de guerre vuosina 1921–23. Hän siis valmistui yleisesikuntaupseeriksi vain 25-vuotiaana. Otetaanpa asian havainnollistamiseksi esimerkki toisesta upseerista, joka hankkään ei ollut jääkäri. Sakari Simelius oli syntynyt loppuvuodesta 1900 eli hän oli kaksi vuosiluokkaa nuorempi vuonna 1898 syntynyttä upseerikollegaansa Airoa. Simelius pääsi Suomen sotakorkeakouluun syksyllä 1937 eli hän valmistui

ye-upseeriksi lokakuussa 1939, 16 vuotta myöhemmin! Kysymys ei voinut olla yksinomaan lahjakkuuserosta, koska Simeliuksen sotilasura vei hänet loppujen lopuksi puolustusvoimien komentajan paikalle.

Kustaa II Aadolf oli aikoinaan pohtinut sotaeverstin velvollisuuksia ja tullut siihen tulokseen, että häneltä vaadittiin perusteellista harkintaa, nopeata suoritusta, miehuullisuutta vaaran hetkenä sekä varovaisuutta ja onnea. Talvisodan jälkeisissä pohdintoissaan Mannerheim korosti upseerin ja johtavassa asemassa olevan päällikön tärkeimpinä ominaisuuksina rohkeutta, arvostelukykyä ja niin ruumiillista kuin henkistäkin sitkeyttä, joka yhdistyy erityiseksi sielunvoimaksi. Olennaisinta, totesi Mannerheim, on sielunvoima.²

Jos ajatellaan Airon uraa, on hänellä ollut sotapäälliköltä vaadittavaa onnea mukanaan erityisesti uransa alkuvaiheessa, kuten edellä todettiin. Oleellista ei kuitenkaan ollut pelkkä onnellinen sattuma, vaan sen hyväksikäyttö. Airolle ominaista oli erittäin suuri työkyky, henkinen kapasiteetti. Ensinnäkin hän kesti räsitusta paljon ja selvisi sangen vähällä unella. Hän osasi keskittyä asioihin kerralla suurella voimalla ja viedä nopeasti läpi suoritettavana olevat tehtävät. Hän oli lukenut koulussa ranskaa, mutta hän oli vain kuutosen-seiskan oppilas. Silti hän kykeni nopeasti oppimaan kielen saatuaan komennuksen Ranskaan ja selvittämään vaativan sotakorkeakoulun, jonka eräät muut suomalaisupseerit jopa jättivät kesken.

Juuri suuri työkyky ja tehokkuus ja myös selkeys ja lyhytsanaisuus ovat tehneet aikoinaan marsalkka Mannerheimiin vaikutuksen hänen pyytäessään Airoa puolustusneuvoston sihteeriksi. Airon ja tulevan ylipäällikön

yhteistyö ei siis suinkaan alkanut talvisodan myötä, vaan jo kuutisen vuotta aikaisemmin Mannerheimin puolustusneuvostossa. Luonnollisesti Airon toimiminen operatiivisen suunnittelun johdossa lähes koko 30-luvun vaikutti myös hänen tulevaan asemaansa. Hän oli paremmin kuin yksikään muu upseeri perillä puolustusvoimien operatiivisesta suunnittelusta.

Pohtikaamme vielä hetki Airon ominaisuuksia. Perusteellista harkintaa sodanajan päämajoitustestamentilla toki oli. Airon rauhallisuus oli päämajassa melkein käsite. Nopeaa suoritustakin hänellä oli, sähkökyyttä tarpeen tullen. Varovaisuutta – kyllä, ja onneakin, kuten edellä todettiin. Yhtenä vaatimuksena oli miehuullisuus vaaran hetkenä. Airon kokemukset rintamaolosuhteista supistuivat vapaussodan aikaan. Sen on täytynyt olla jonkinlainen rasite hänelle myöhemmin. Toki hän osoitti miehuullisuutta vaaran hetkellä, esimerkiksi talvisodan alun uhkaavassa tilanteessa. Airo suoritti »rintamapalveluksensa» Valpon selleissä 1945–48, jolloin hän osoitti todellista miehuullisuutta ja rohkeutta ollessaan tunnustamatta. Näin hän suojeli ylipäällikköään, Mannerheimia. Se oli Airon henkilökohtainen uroteko.

Toisaalta Aksel Fredrik Airon ura on uniikki, ainutkertainen, mutta toisaalta se on tyyppinenkin. Miten se on tyyppinen? Airo edustaa esimerkillisellä tavalla Suomen itsenäistymisen kynnyksellä aikuiseksi varttunutta suomenkielistä ja ensimmäistä sivistyneistösukupolvea. Kuten edellä totesin, tämän polven edustajista nousivat aitosuomalaiset ylioppilaat. Itsenäistymisen aiheuttama yhteiskunnallinen murros antoi mahdollisuuden ja väylän päättäväisille ja lahjakkaille nuorille sosiaaliseen nousuun. Aikakauteen kuului niin menestymisen

paatos kuin isänmaallisuuden eetoskin. Tämän sukupolven edustajilla oli kovin vähän menetettävää, mutta koko maailma voitettavanaan.

Elävä kuvaus arvostetun kenraaliluutnantin ja Mannerheim-ristin ritarin huimasta elämäntyöstä, jonka merkitys Suomen sotahistorialle on kiistaton.

Kenraaliluutnantti Aksel Fredrik Airo toimi läpi talvi- ja jatkosotien Suomen armeijan johdossa tiiviissä yhteistyössä marsalkka Mannerheimin kanssa. Pariisin sotakorkeakoulussa opiskelleen Airon kiivas urakehitys nosti hänet talvisodan aikaan armeijan päämajoituspäälliköksi vastaamaan koko maan sotatoimien suunnittelusta.

Kuka oli tämä Mannerheimin ylistämä kylmähermoinen mies, joka luotsasi maan kahden sodan läpi? Millaiset ansiot siivittivät nuorukaisen nopeaa nousua armeijan arvojärjestyksessä, ja mitkä tapahtumat johtivat kenraaliluutnantin vangitsemiseen ja eroon sotien jälkeen? *Aksel Fredrik Airo: Taipumaton kenraali* sukeltaa

Airon elämänhistoriaan ja rakentaa kuvan lämpimästä ja huumorintajuisesta miehestä, jonka hermot eivät pettäneet kovankaan paineen alla.

Valtiotieteiden tohtori **Martti Turtola** (s.1947) on kirjoittanut useita sotahistoriaa käsitteleviä tietokirjoja. Hän työskenteli Suomen Viron-instituutin johtajana vuosina 2001–2005.